

Skelleftebygden

TIDNING FÖR LOKALHISTORIA

2/2018

Tema: Ostvik och Östanbäck -

- med jordbruket i centrum!

Innehåll

S. 3	...med jordbruket i centrum!	Rolf Granstrand, Sunnanå
S. 4	...från äldsta tid till laga skifte!	Ulf Lundström, Degerbyn
S. 8	En soldatfamilj i Ostvik	Lisbeth Landström, Frostkåge
S. 10	Bilduppslag	Margaretha Sene Karlsson, Östanbäck
S. 12	Spännande fynd i Folk rörelsearkivet	Elisabeth Wiklund, Bureå
S. 14	Så fylldes släktforskningen av liv...	Bengt Gunnarson, Östanbäck
S. 16	Hellgrens - från drosk rörelse till företagskoncern!	Syskonen Hellgren, Ostvik
S. 19	Ordenshuset i Ostvik	Elisabeth Wiklund, Bureå
S. 20	Storbäcken	Margaretha Sene Karlsson, Östanbäck

Tidskriften *Skelleftebygden* ges ut av SKEFO, Skelleftebygdens lokalhistoriska förening.
Rolf Granstrand, redaktör och ansvarig utgivare 070-266 87 23, rolf.granstrand46@gmail.com
Peter Grahn, redigering och grafisk form - Tryckt av Skellefteå Tryckeri AB 2018.

Föreningens adress:

Skelleftebygdens lokalhistoriska förening, SKEFO
Nordanå, 931 33 Skellefteå
www.skefo.se

Ordförande:

Rolf Granstrand, 070-266 87 23,
e-post: rolf.granstrand46@gmail.com

Sekreterare:

Tomas Marklund, 072-200 28 83

Medlemsavgifter:

Enskild medlem: 200 kr
Familj 2 personer: 220 kr
Ungdom under 20 år: 25 kr
PostGiro: 148688-5

...inte bara jorden...

...utan även havet.

Ostvik och Östanbäck - med jordbruket i centrum!

Dom bördiga strandängarna kring Storbäcken vid Kågefjärdens innersta vik var redan under medeltiden ett av Skelleftebygdens viktigaste odlingsområden. I den äldsta skriftliga källan, 1543 års jordabok, så har området fjorton bönder. Och efter fyrahundra år av nyodling, utdikning, hemmansklyvning, landhöjning och sjösänkning så var antalet närmare hundrafemtio under lantbrukets storhetstid på 1930-talet! Medan det idag är endast två som levererar mjölken och håller markerna öppna och erbjuder stadsborna att se vårrusiga kossor!

Läget var gott; nära havet - med den sannolikt längsta kuststräckan av alla västerbottniska byar - med möjlighet till fiske och sjöfart, nära Norrstigen som sen blev Kustlandsvägen, Riks-13 och E4 samt alldeles i östra änden av en åsrygg, som i alla tider erbjudit goda förbindelser med lappmarken.

Och även om Storbäcken var tillräckligt vid för att åtskilja byarna, så var den inte tillräckligt rik på vatten för att ge kraft för sågverk och bruk som i de andra kustbyarna, alltså t.ex. Åbyn, Byske, Kåge och Bureå. Jordbruket fortsatte hela 1800-talet vara den helt dominerande näringen.

Så det var kanske inte så konstigt att när jordbruket drabbades av sin värsta akuta kris under "Storsvagåren" 1866 och 1867, så togs initiativet till den stora Hungermarschen av bönderna i Ostvik och Östanbäck. Det var den 14 november 1867 som man tågade mot kyrkan och staden för att uppmärksamma myndigheter, handlare och andra stadsbor om nödläget; det som senare kommit att kallas "Ostvikskriget" eller "Östanbäcksupproret". Protesten möttes med vapenmakt, men de stränga reglerna för att erhålla nödhjälp lättades något och viss utdelning av mjöl skedde redan samma vecka. Och trots efterforskningar kunde ingen "uppviglare" ställas till svars för oroligheterna. Alla höll ihop.

Jordbruket, som sagt. Därför "den okände odlaren" på denna skrifts framsida. Men ändå...

☐ Trots avsaknaden av industri, så var det just i Östanbäck av alla ställen som Skelleftebygdens första fackförening kom att bildas! Det var stuveriarbetarna som tvingades till detta alldeles efter sekelskiftet 1900 för att komma till rätta med utnyttjande och usla arbetsförhållanden. Det gick inte så bra vid första försöket att bygga solidarisk sammanhållning men så småningom kunde en livskraftig fackförening komma till stånd, avdelning 93 Östanbäck av Svenska Stuveriarbetarförbundet (se sid. 13)

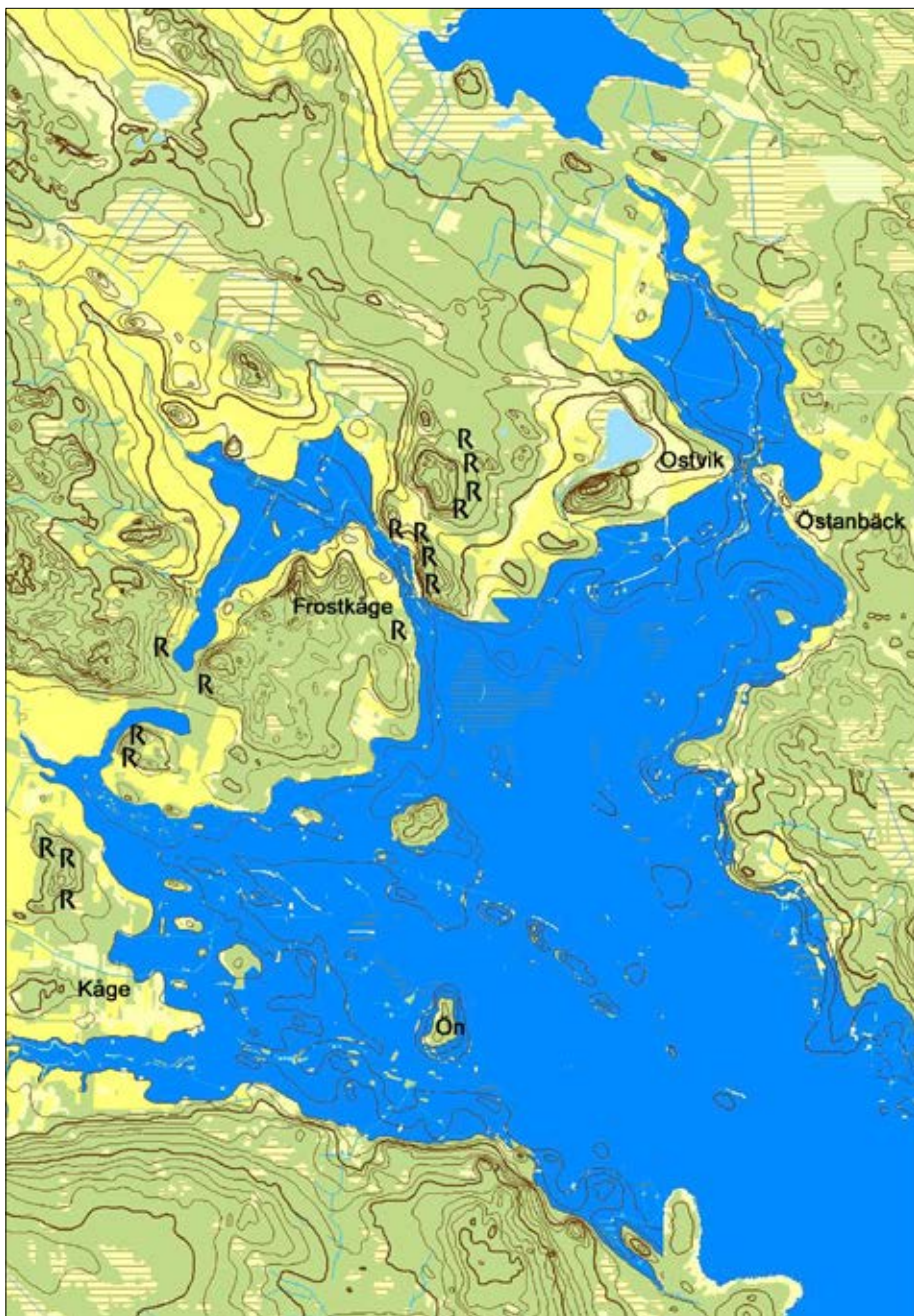
☐ Och det var just på ett hemman i Ostvik, som ett av Skelleftebygdens mest framgångsrika "företagsimperier" kom att växa fram under perioden 1935-85 med verksamhet inom många branscher, alltså Hellgrenarna. (se sid. 16) Och allt började med att Arthur Hellgren tog sitt körkort den 3 december 1920!

En bygd rik på historia. Väl mött till Lokalhistoriska Dagar 2018!

Rolf Granstrand,
ordf./SKEFO

Ostvik och Östanbäck – frå

Byarna Ostvik och Östanbäck har en intressant historia. Namnet Ostvik torde ha en mycket hög ålder och kan vara från 500-talet. Byn kan vara från samma tid. I äldre tid var Ostvik och Östanbäck en enda by med namnet Ostvik. Namnet Ostvik har från början åsyftat Storbäcken eller möjligen någon del av fjärden. Runt år 500 fanns i området en markant vik som trängde långt in i landet, nästan ända fram till Ostträsket. Naturformationen bör ha varit attraktiv för bosättning. Namnet är ännu otolkat vilket tyder på hög ålder.

Området vid Ostvik-Östanbäck omkring år 500. En vik av Kågefjärden sträcker sig nästan ända fram till Ostträsket. Åsen bildar ett smalt sund vid viken.

Samiska färdvägar

Längs den långsträcktta åsen har samerna färdats ner till kusten. Namnet Lappviken norr om Långnäsudden påminner om samerna och namnet är belagt redan på 1702-1703 års karta över Ostvik och Östanbäck. Under senare delen av 1700-talet flyttar några samer till Ostvik och de var bofasta vid Lappgårdan intill Ostträsket, Hundberget och Lappstan norr om Brännträsket. Vid Hundberget bodde Olof Samuelsson från Vuotnejaur i Arvidsjaur, som slaktade hästar och avlivade hundar och katter. Tydligt har berget fått namnet Hundberget efter den verksamhet som försiggick på platsen. Det hette tidigare Hedberget.

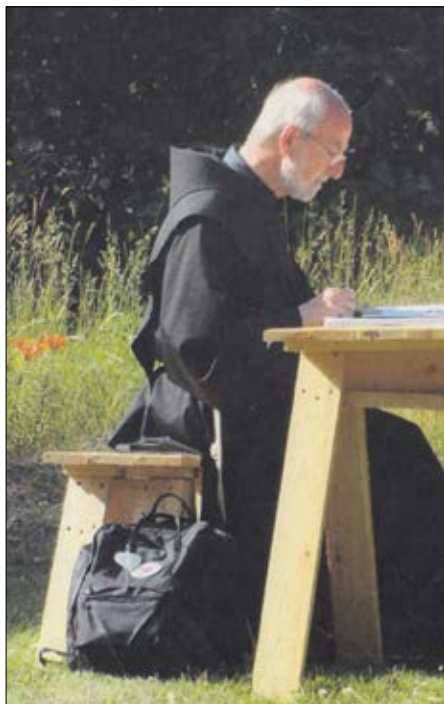
Stråket med sandåsar och rullstensåsar har uppenbarligen varit en viktig färdväg mellan kusten och inlandet, där Ostvik-Östanbäck hade en strategisk placering.

Påvel i Ostvik

Den först kände Ostviksbon är Påvel Andersson, som enligt Johannes Bureus släktutredning från 1608, under senmedeltiden var en av bröderna i Bure kloster. Påvel var född i Bureå ca 1460, men flyttade till Ostvik i samband med sitt giftermål. Eftersom han var gift kan han inte varit en fullvärdig

En äldsta tid till laga skifte!

ULF LUNDSTRÖM

franciskanerbroder utan enbart en s.k. lekbroder, dvs. en sorts stödjande medlem, Troligen bosatt på Ostvik nr 9. Hans son Olof bör ha varit född ca 1490 och sonen Erik ca 1500. Ättlingar till dessa söner i raka far-son-linjer har DNA-testats av Peter Sjölund och de visar sig ha haplogruppen G2a, som är mycket ovanlig i Sverige. DNA-provet bekräftar Johannes Bureus släktuppgifter. Den äldste sonen Olof Påvelsson föddes alltså kring 1490 och var sannolikt död 1539. Hans dotter Anna flyttade till Norge, där hon dog ogift. Den yngre sonen Erik Påvelsson ägde Ostvik 7 åren 1539-1564. Han hade sonen Per samt döttrarna Gertrud och Anna, vilka liksom sin kusin for åt Norge. Dessutom var Anders Påvelsson var bonde på Ostvik 12 åren 1543-1553.

De som flyttade till Norge kan ha färdats längs de åsar och sandhe-

dar som i ett stråk går från Ostvik-Östanbäck över Drängsmark, Stavaträsk, Kåtaselet och vidare upp mot Arvidsjaur längs Byskeälven och så småningom över till Norge. Det har också funnits birkarlar i Ostvik/Östanbäck, som deltog i handeln med inlandets samer.

Gustav Vasas jordabok

År 1543 fanns 9 hemman öster om bäcken och 5 stycken väster om densamma. En gård i Ostvik låg vid Brännan, intill kustlandsvägen. På gården Östanbäck 15 fanns i mitten av 1500-talet bonden Per Hindersson vars fadersnamn ingår i namnet Heners, ett gårdnamn som fortfarande lever kvar. Sannolikt hade Per Hindersson och hustrun en dotter som var gift med kyrkoherden Jonas Nikolai i Bygdeå. Familjen i Östanbäck hade välbärgade släktingar i bl.a. Stockholm. Sonen Olof Persson var gift med Karin Andersdotter från Bureå och bland deras barn märks Per Olofsson som var hövitsman och krigsöverste, bosatt i Bergsbyn och gift med en syster till Sveriges ärkebiskop. På Östanbäck 10 fanns vid samma tid den välbärgade birkarlen och landsköpmannen Nils Hansson, vilken handlade med samerna. År 1586 var han med om att bygga en galeja åt kronan, ett bygge som ägde rum i Kåge.

Holme – byn som blev öde

Norr om Holmbodarna i Östanbäck fanns under 1500-talet ödebyn Holme, som sannolikt avfolkats redan före 1543. Till Holme hörde Romelsön med ett givande

fiske. Gården blev av allt att döma sedan fäbod under Östanbäck.

Lång kuststräcka

Fisket var viktigt i byn och på 1500-talet fiskade man med not i havet. Vid Ostnäsudden fiskade man lax med ett stakanät. Vid samma ställe fiskade man 1560 strömming med en båt och 6 nät. Vid Ostön fiskade flera bönder säl med båt och nät. Ostön kan beteckna en numera landfast ö norr om Långkärret vid Ostnaset.

Tegel en specialitet

Ostvik-Östanbäck var länge den enda byn i Skellefteå socken, där man slog tegel. Åren 1617-1618 levererar Påvel Olsson på Ostvik nr 9 tegel till kyrkan. Från byn levererar man även tegel till andra kyrkor. År 1668 förekom en tvist mellan Jakob Olofsson i Ostvik och Olof Jonsson i Ragvaldsträsk om 700 tegel. År 1675 förliste en skuta som förde tegel mellan Ostvik och Lövvånger. Teglet kom från Per Eriksson på Ostvik nr 6. Skutan ägdes av Olof Larsson i Rönnbäcken, men fördes av dennes bror Jon och en annan person. Påvel Olssons farfars farfar, Påvel i Ostvik, hade – som nämnts ovan - enligt Johannes Bureus varit en av bröderna i Bure kloster. Man kan undra om kunskaperna om tegelslagning fanns med ända från denna tid, eftersom gråbröderna, franciskanerna, var dom som introducerade tegelbyggandet i Sverige under medeltiden.

Östanbäck flygfoto 1938

Storbranden år 1600

I Östanbäck ligger bebyggelsen samlad längs åsen och detta var fallet redan på 1500-talet. Detta visas tydligt av den brand som inträffade i byn år 1600, när 8 gårdar med årets skörd brann ner vid ett enda tillfälle. Det visar att husen var byggda tätt intill varandra.

Byarna växer

Ostvik och Östanbäck var stora byar redan 1539 och genom delningar tillkom många nya hemman. Så här ser utvecklingen ut fram till 1800-talets slut:

Den snabba utvecklingen under 1800-talet medförde att Östanbäck kring 1870 var den - näst Kusmark - folkrikaste byn i Skellefteå stora socken med 497 invånare, medan Ostvik med 303 invånare återfanns en bit längre ner på listan. Men då var det också dags att bryta loss den norra delen av socknen och bilda Byske socken, där Östanbäck och Ostvik kom att bli några av de största byarna. Byske kyrka invigdes 1872 och tre år senare kunde församlingens förste kyrkoherde tillträda

Ostvik		Östanbäck	
År	Antal gårdar	År	Antal gårdar
1539	4	1539	8
1543	5	1543	9
1546	7	1599	10
1553	8	1602	11
1605	9	1605	12
1647-1660	10	1648	13
1661	11	1661	14
1668-1780	12	1692-1780	15
1797	13	1797	16
1825	22	1825	22
1880	42	1880	62

Ostviksbrännan

Byarna låg - förutom Brännan - en bit vid sidan av kustlandsvägen. Därför blev inte Ostvik - Östanbäck platsen för en gästgivargård - som i Frostkåge eller Byske, men bonden i Ostviksbrännan hade dock uppdrag som postbonde. År 1685 gjordes en karta över postbonden Hans Olssons gård i Brännan. De närmaste postbönderna fanns i Åbyn, dit det var 2 1/6 mil och i Lund vid Skellefteälven, 1 2/3 mil söderöver. Hans Olsson fick skatten nedsatt med en tredjedel och var fri från att skrivas ut som soldat. Gårdens fåbod låg vid nordöstra delen av Ostträsket och ungefär vid Träskänget.

Soldater

Sex av Skellefteå kompanis 128 soldater var roterade i Ostvik och Östanbäck, nämligen nr 105 Åhl, 106 Storfält och 107 Boström i Ostvik samt nr 108 Herre, 109 Brännare och 110 Bäckström i Östanbäck. (Detta gällde år 1809. Vissa namnjusteringar gjordes senare.)

Under finska kriget avled tre av dessa redan i Finland 1808, en tillfångatogs av ryssarna och en avled våren 1809.

Utflyttning

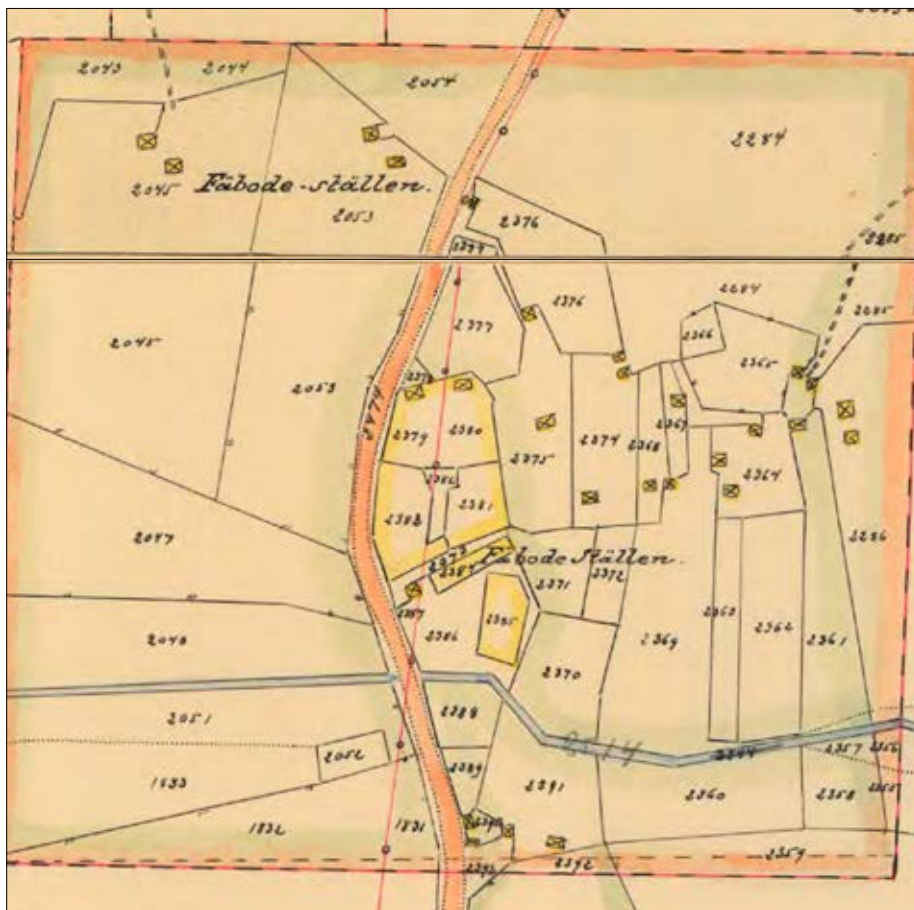
Vid laga skiftet i Östanbäck, som avslutades 1862, påtalades att byn hade ett sammanbyggt läge och

att åkern var till största delen i ett sammanhang. Utflyttning kunde därför ske endast om det var absolut nödvändigt. Några hemman hade redan flyttat ut, såsom 4a till fäbodstället Sörbodarne, dvs. Söderbodan, nr 10 till Önnänget och 12 c till Sjulsviken. Två hemman hade inga gårdsbyggnader och kunder därför flyttas ut, 5c och 12 b till Brännsvidjan. Hemman som skulle flyttas ut var följande: 2b till Sjulsviken, 3 till Mjösundet, 4b till Holmen samt 5a och 6a till Brännsvidjan.

Fäbodtradition

Fäbodarna har under 1900-talet varit något utmärkande för Ostvik och Östanbäck. Här levde fäbodtraditionen kvar ända fram till 1940-talet. I Ostvik var fäbodarna samlade till en stor gemensam fäbodvall, som var känd i bygden eftersom kustlandsvägen passerade vallen. Här arrangerades danser och serverades filbryta. Inga hus finns idag kvar vid Ostviksbodarna, men i Östanbäck, som hade flera mindre fäbodvallar, finns byggnader kvar.

ULF LUNDSTRÖM

Ostviksbodarna vid laga skiftet 1862.

Kyllikki Sundqvist och Ernst Viksten har lett var sin studiecirkel om Ostviks fäbodliv.

Bild: Arne Söderström

Källor:

Lundström, Ulf. "Bönder och gårdar i Skellefteå socken 1539-1650". Umeå 2004

Lundström, Ulf. "Människor och miljöer i Skelleftebygden under 1800-talet". Umeå 2008.

En soldatsläkt i Ostvik

LISBETH LANDSTRÖM

En dag när jag var 8-9 år berättade mamma att hennes farfars farfar hade kommit till bygden som rysk soldat i 1809 års krig och blivit kvar. Hon sa att han kommit från Polen eller Estland och hon visste inte heller om han hade varit krigsfånge eller deserterat.

Namnet var Peter Trochimov

Han var ogift, 26 år gammal och fem fot tio tum lång. Han lärde sig lite svenska och hankade sig fram på en del småjobb, men säkert var byborna både skeptiska och fientliga till en början.

År 1812 antogs han som förstärkningsmanskap vid Skellefteå kompani och fick nr. 8 Bäck. Och några år senare deltog han som svensk soldat i fälttåget mot Norge. Sverige ville ingå union med Norge, men norrmännen förklarade sig självständiga den 17 maj 1814. Under sommaren skickade den svenske kronprinsen 45 000 soldater mot Norge, varav en alltså var Peter Trochimov, men nu med det svenska namnet Per Bäck. Kriget varade bara ett par veckor och unionen genomfördes.

Bildar familj

Per Bäck kom senare bilda familj med Anna Magdalena Adamsdotter från Ostvik. Hon var född 1785 i ett soldattorp i Ostvik. Föräldrarna var Adam Jonsson Polack från Östanbäck och Magdalena Carlsdotter från Drängsmark.

Anna Magdalena födde 1816 en "oäkta son", Johan Michel. Ingen uppgift om barnets far, men Peter Trochimov tog senare pojken till sin styvson. 1818 fick hon ytterligare en son, som dör i späda ålder. Hösten 1819 blir hon gravid igen. Den här gången kan vi förmoda att Peter är barnets far, för nu går de till prästen och ber att få bli

vigda. Men eftersom han kommit till Sverige som rysk soldat var det lite speciellt. Det räckte inte med vanlig lysning och hinderprövning utan pastorn Nils Ström satte också in en annons i Inrikes-tidningen, Stockholm, den 31 maj 1820:

"Ryske soldaten Peter Trochimov, vilken under Norska Fälttåget, såsom Förstärkningskarl för denna socken, kallat sig Per Bäck, ärnar ingå äktenskap med pigan Anna Magdalena Adamsdotter. Den, som emot detta äktenskap har något att erinra, anmäla det hos undertecknad pastor inom den tid lag förmår, hvilket tredje gången kungöres.

Skellefteå den 17 maj 1820 -
Nils Ström, PL (=Pastor Loci,
dvs. pastor på orten)"

Innan annonsen införts föds deras dotter, Maria Magdalena, den 7 april 1820. Sommaren därpå, den 12 augusti 1821, kunde de två äntligen vigas, inhysesmannen Pehr Pehrsson Trochimov och pigan Anna Magdalena Adamsdotter. De var då båda i trettiofemårsåldern. Då var hon redan gravid igen och sonen Pehr Abel föddes den 2 januari 1822 och året därpå ytterligare en son, August.

Fyra av barnen växte upp till vuxen ålder och familjen bodde i soldattorpet på rote 113 Bäck. De var fattiga och barnen fick bidra så fort de kunde. Säkert fick familjen

också kämpa mot fördomar och misstro. Varför tror jag det? Jo, min morbror Ture Karlsson berättade en gång att "i skola voor vä reta för att vä voor borti Röissen. Barna språnt da i komme asse skreja dem. Passern je. Nu kom Röissen!" Fyra generationer senare levde alltså traditionen fortfarande om familjens ryska rötter.

Änkan Anna Magdalena

Den f.d. ryske soldaten Peter Trochimov, sedermera Pehr Bäck, avled 1847. Änkan överlever honom femton år och kallas för fattighjon i kyrkböckerna.

Äldste sonen, Johan Michel blev soldat och fältjägare på roten 121 Lång i Byske. Han gifte sig 1838 med Anna Cajsa Andersdotter och de fick två döttrar. Han avlider 1893.

Dottern Maria Magdalena, född 1820, var först piga men gifte sig 1848 med soldaten Carl Jakob Dunder och blev soldathustru i Drängsmark. Paret fick åtta barn, men åtminstone tre av dem dog i unga år. Maken dog i "lefverkräfta" den 9 oktober 1903. I begravningsboken benämns han gratialist, vilket innebar att han hade en form av soldatpension. Knappt en månad senare, den 8 november, avled även änkan, Magdalena Dunder, i en ålder av 83 år.

Yngste sonen, August, född 1823, försörjde sig som dräng, innan han enligt husförhørsboken gick till

sjöss i trettioårsåldern. Han var till sjöss i tjugo år och i den sista anteckningen jag hittat om honom var han inskriven på Benevolent Asylum i Melbourne, Australien.

Mellansonen, Pehr Abel, född 1822, arbetade som vallhjon och dräng, innan han 21 år gammal blir soldat som Pehr Abel Gran Åhl på rote 105 i Ostvik. Två år senare var han fältjägare och gifte sig med Brita Maria Zakrisdotter från Svartjärn, Lövånger.

När han varit soldat i sjutton år, ansågs han ”oduglig för krigstjänst” till följd av bräckskada, endast 38 år gammal. Hur skulle han nu kunna försörja fru och sex minderåriga barn? En liten, knappt läsbar anteckning i husförhörsboken gav en ledtråd:

”Vistats 16 dagar i cellfängelset i Umeå, för Lönnkrögeri och sabatsbrott.”

Husbehovsbränningen förbjöds 1860, samma år som han fick avsked. Han fortsatte uppenbarligen att bränna och sälja brännvin. 1863

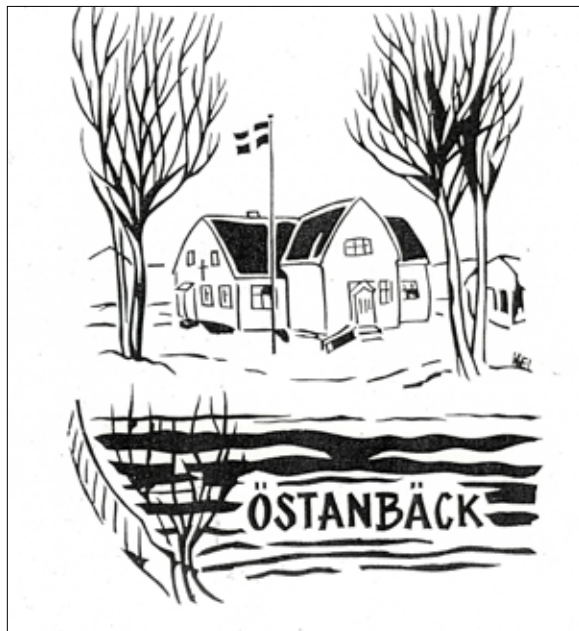
dömdes han av Skellefteå häradsrätt till 2 riksdalers vitesböter och 1864 av Svea hovrätt till 105 rdr böter för olovlig brännvinsutskänkning å Sabbat. Naturligtvis hade han inga möjligheter att betala böterna, så straffet omvandlades till fängelse. Han kom till cellfängelset i Umeå den 21 april 1865 och satt där i 12 dagar på vatten och bröd samt 4 dagars fängelse.

Hustrun dog fyra år senare och året därpå, 1870, dog han själv i ”kolik”, endast 48 år gammal.

I inskrivningsdokumentet i Umeå står att hans far, Peter Trochimov, var ”Polack till nationen”. Äntligen fick jag svar på den frågan! Under 1800-talet ingick delar av Polen i ryska riket och unga män skickades att ut att slåss för Ryssland, t.ex. i Finska kriget.

Morfars far

Ett av Per Abels och Britta Marias barn blev min morfars far. Han hette Carl Johan Gran (1854-1917) och blev alltså i unga år föräldralös. Antogs som soldat, blev fältjägare som sin far och farfar. Han gifte sig med en flicka från Ostvik, Sara Johanna Wikström (1850-1927). Som ung hade hon haft polio. I husförhörböckerna var ordet ”sjuk” inskrivet liksom ”ej konfirmerad”. På annat ställe står ”ci-vilt gifta 1881-09-08”. Kyrkan accepterade san-

Wei Ståhlberg Öhgren

nolikt inte kyrklig vigsel om man inte var konfirmerad.

År 1885 köpte de ett hemman i Östanbäck för 2005 kr. De byggde huset, där Erling och Gunnel Jakobsson bor idag. Sara Johanna var fällsömmerska och kallades Madam Gran. Hon haltade och hade en knotig gammal käpp. ”När hon hötte med käppen; då lyssnade man!” sa min morbror Ture.

Carl Johan Gran blev också han gratialist under sina sista år; soldat i tredje generationen.

LISBETH LANDSTRÖM

Albert Edelfelt, oljemålning från 1900

M. Sene-Karlsson

M. Sene-Karlsson

M. Sene-Karlsson

Foton: Margaretha Sene Karlsson

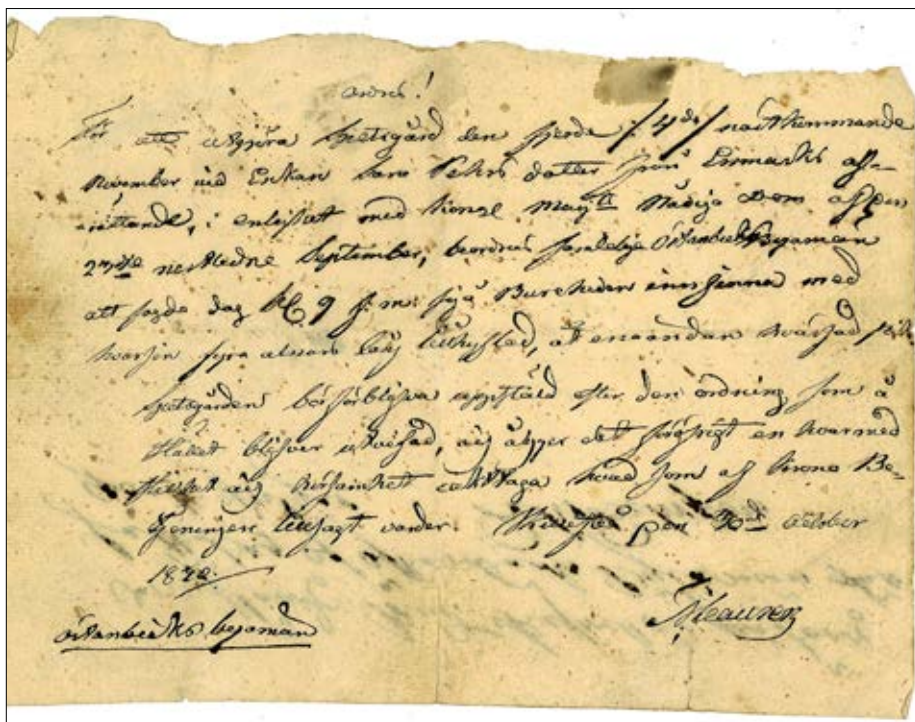
Spännande fynd i Folkrörelsearkivet!

ELISABETH WIKLUND, ARKIVARIE

Ostviks- och Östanbäcksbygden är rikt representerat i Folkrörelsearkivet på Nordanå. Lokal-avdelningar av alla de stora folkrörelserna har lämnat in sitt äldre arkivmaterial liksom en del andra föreningar inklusive de båda byarnas byakistor. Och man gör ständigt nya fynd i detta rikhaltiga material! Här nedan följer tre intressanta exempel. Vid de Lokalhistoriska Dagarna den 5-7 oktober kommer ytterligare exempel ges.

1. Spetsgård vid Sara Gretas avrättning!

Vid genomgång av byakistan för Östanbäcks by hittades nyligen dokumentet nedan, daterat i oktober 1830:

Om man läser dokumentet noga, så framkommer följande text :

Ordres

För att utgöra spetsgård den 4de nästkommande november vid enkan Sara Pehrsson dotter från Ersmark afrittande i enlighet med Kongl. Majst nådiga dom av den 23de nestlidne september, beordras samtliga Öst-anbäcks byamän att sagda dag kl. 9 fm. sej å Bureheden infinna med varsin fyra alnars lång tillhyflad, att ena änden svarvad pik. Spetsgården bör förblifva uppstald efter den ordning som å stället blifer utvisad, och åligger det föröfrigt en hvar med stillhet och hörsamhet i akttaga vhad af krono Bjetjenningen tillsagt varder

Skellefteå den 30 oktober 1830 N. Clausen

Och på baksidan finns ett tillägg med följande lydelse:

Omstående Budkafvel är på föresatt dag av Östanbäcks byamän fullgjort intygar Pehr Pehrson

Sensationellt fynd

Företeelsen ”spetsgård” i samband med gångna tiders avrättningar är väl känd, men det är ytterst sällan man finner det faktiska dokument som utgör själva kommanderingen. I detta fall åläggandet för Östanbäcks byamän att mangrant infinna sig vid Skellefte sockens tämligen nyinrättade avrättningsplats på Bureheden, mer än fyra mil hemifrån och alla utrustade med långa, spetsade påkar, ”pikar”. Och dessutom gällde avrättningen den i bygden vida omtalade änkan Sara Greta Pehrsson dotter från Ersmark, dömd för mord på sin sju månader gamle son.

Sara Gretas öde har i modern tid lyfts fram av författaren Åke Lundgren i romanen ”Sara Greta” (Sthlm, 1986), baserad på autentiskt material. Så här beskriver Åke Lundgren spetsgården (s.180): ”Byamännen i flera av socknens byar hade några dagar tidigare fått befallning att infinna sig vid avrättningen. Varje man som kom skulle vara försedd med en två meter lång pik som var vässad i ena ändan. Tillsammans skulle byamännen bilda spetsgård vid avrättningen; de skulle stå där som ett levande staket kring barnamörderskan. För att den dömda inte skulle kunna fly, men framförallt för att hålla folket i schack. Och

nu kom karlarna gåendes längs vägen. Några hade trängt ihop sig på lastvagnar dragna av hästar. En hop nyfika åskådare följde i hasorna.”

Det är svårt att föreställa sig detta makabra skådespel. Något foto av företeelsen ”spetsgård” finns mig veterligen inte. Har dock hittat denna teckning på nätet, i samband med en text från Häggdångers hembygdsförening i Ångermanland om Västernorrlands avrättningsplats.

Vill avsluta med att rekommendera Åke Lundgrens bok till läsning. En mycket ömsint berättelse om ett mörkt kapitel i vår historia.

www.haggdamger.qrt.se

2. Skelleftebygdens äldsta fackförening!

Fackföreningsrörelsen är naturligtvis en av de största arkivbildarna i Folkrorelsearkivet. Vad gäller Ostvik och Östanbäck så är det dock inte så mycket, förutom stuveriarbetarna som var tidigt ute. I arkivet finns material från ett senare skede, åren 1940-62, för Transports avdeln. 93 i Östtanbäck, men i den spännande boken om arbetarrörelsens framväxt i Skelleftebygden finns följande berättelse av Alvar Lundaström och John Brännström, Östanbäck:

Innan fackföreningen bildades fanns det flera privata stuvare, som konkurrerade om de båtar som kom in till hamnarna för lastning och lossning. Segelfartyg var det övervägande tonnaget; senare blev det fler och fler ångbåtar. Konkurrensen mellan stuvarna var så stor, att när en skuta väntades in, så rodde de ut till det s.k. Ombytesgrundet. Där låg de med kikare både natt och dag och vaktade på sjöfarten. Vi har försökt ta reda på varför grundet fått detta namn och kommit fram till att det beror på att man där bytte av varann när man vaktade på fartygen. Såg man en båt, rodde man sedan i kapp ut och bjöd under varandra för att rätt att lasta eller lossa båten. Det här gäller den sjöfart som gick in till hamnarna i Furuögrund och Renholmen.

De ledande stuvarna hade en stark ställning. För att få arbeta åt den kunde folk få utföra arbeten vid deras jordbruk och skogar alldeles gratis. Det berättas om en stuvare som fordrade att de som skulle få arbeta med lastning och lossning var tvungna att med spadar nyodla två hektar obrukad jord åt honom. Vanligt var också att stuvare mutades med smörholkar och halva får vid höstslakten. Till slut insåg arbetarna att något måste göras. År 1901 bildades den första fackföreningen av stuveriarbetarna i Östanbäck och Ostvik, men den mötte ett sådant motstånd av såväl arbetsgivare som en del arbetare, att de som anslutit sig till slut måste ge upp. Det bör ha varit vid storstrejken 1909.

Sedan dröjde det ända till 1920 innan nästa försök gjordes. Då bildades en stuveriavdelning i Östanbäck, som fick nr 93. Den första styrelsen bestod av Vitalis Lindberg som ordförande, Ejnar Lundström som sekreterare och Paul Vikström kassör. Den har sedan bestått. Under de första åren var de konkurrerande stuvarna största bekymret och blockader mot dem måste i flera fall tillgripas. Stuvare Blom var den som sist gav upp, men till slut lade även han ner stridsyxan; dock på det villkoret att hans arbetare skulle få bli medlemmar i fackföreningen.

Gäng bildades först i Östanbäck och sedan i Ostvik. Det bestod av 30 personer i det s.k. A-laget och lika många i B-laget. Arbetstiden var tio timmar och timförtjänsten 1:50 kr för lastning av bräder och 2 kr för pappersmassa, om det gick bra. Arbetsområdet sträckte sig från Bureå i söder till Renholmen i norr och det enda fortskaffningsmedlet som fanns var cykel.

Alvar Lundström berättade om en gång som han mindes särskilt väl, att de började stuva bräder i Bureå kl 7 på morgonen, och då hade de cyklat dit hemifrån, vilket var fem mil. Sedan arbetade de tolv timmar i sträck för att få båten färdiglastad. När det var gjort, så var det bara att sätta sig på cykeln igen och åka hem för att sova några timmar och nästa morgon cykla tre mil till Brännfors före kl 7. Det kan man kalla arbetsdag! Stuveribolaget byggde så småningom en barack i Ursviken; det var en stor lättnad för arbetarna.

Men trots de många gånger omänskliga arbetsvillkoren var stuveriarbetet eftertraktat, för det var ont om arbete överallt och det betraktades som välbetalt.

(Källa: ”Hur arbetarrörelsen kom till Skelleftebygden”, red. John Olofsson, Skeå/ABF 1976, sid. ...)

forts. på sidan 19

Så fylldes släktforskningen av liv och människoöden

BENGT GUNNARSON

Jag har under mitt liv av och till ägnat mig åt amatörmässig släktforskning. Ibland har jag ledsnat då jag känt att det bara tenderat resultera i ett tabellverk med "torra" uppgifter av typen namn, födelsedatum och dödsdatum. Men så småningom, och oftast av en slump eller baserat på ett tips i förbifarten, har jag satt fart igen och plötsligt har jag kunnat se några av människorna bakom namnen och lärt känna delar av deras liv och öden. Det har många gånger fyllt mig av vördnad och respekt inför våra förfäder, mina och andras, som alltid kämpat och offrat sig för att skapa bättre förhållanden för nästkommande generation.

De senaste åren har jag försökt hjälpa min fru, Illone, att få fram uppgifter om sin släkt. Det har främst gällt släkten på hennes mors sida, eftersom Illone tyckt sig vara ganska säker om sin fars släkt – "Larssonsläkten" från gård nummer 9 i Östanbäck. Vi har vetat namnen på Illones morfar, morfarsfar och några fler samt att släkten Lundqvist i generationer hört hemma i Klutmark, men inte så väldigt mycket mer. Så kom det plötsligt ett tips om att det finns en koppling till Glommersträsk med ursprung i Östanbäck. Då blev det väldigt intressant att "forska" vidare.

Med hjälp av boken "Skellefteå Socken 1650 – 1790" av Ulf Lundström, databasen Indiko (Umeå universitet), en släktsammanställning från Glommersträsk och lite egen fantasi har vi lyckat lägga ett pussel och kan presentera en spännande del av Illones släktsaga.

Detalj från kartan nedan

"Sagan" börjar i Östanbäck på gård nr 6 i början av 1700-talet.

Mellan år 1700 till 1721 rasade det stora nordiska kriget i Europa. Karl XII var Sveriges kung och deltog i kriget. Till hans arméer behövdes ständigt nytt manskap. På fastigheten 6 i Östanbäck (ibland benämnd "Mois") bodde i början av 1700-talet bland andra Hans Johansson. Vi vet inte när han föddes, men att han var son till Johan Olofsson som var född på samma gård och som dog 1689. Hans var

gift med Kerstin som kom från Burträsk socken. De levde tillsammans som bondefolk på gården. Hur livet var för dem och exakt när och hur saker och ting hände kan vi inte veta, bara gissa och fantisera. Vi kan utgå från att det var fattigt och hårt med stora umbäranden och att jorden inte gav så särskilt stora skördar, ibland kanske inte ens till utsäde.

Östanbäck nr 6 år 2004

År 1710 förändrades livet för Hans och Kerstin. Hans inmönstrades i Skellefteå kompani och blev soldat Herre på rote nr 108. Utgången för de flesta som då blev uttagna till soldater var ganska given. Innan Hans år 1710 gav sig ut i kriget tog han ett ömt farväl av sin hustru Kerstin. Så ömt att magen strax började växa och bli större på Kerstin och att hon 1711 födde dottern Marta (Hansdotter).

Hans kommenderades omedelbart den 28 maj till Nymynde och dog 1710 genom de svåra ryska härj-

Vacker karta över Östanbäck by från 1744

ningarna i de baltiska staterna det året. (Ingen i Skellefteåkompaniet kom hem igen.) Hans fick aldrig se sin dotter eller hustru Kerstin mer. Kerstin var nu soldatänka med söner Swän (född 1696), Johan (född 1710) och dottern Marta (född 1711). Exakt var och hur Kerstin och hennes barn levde de närmaste åren är oklart. Kanske att barnen blev utplacerade på olika ställen. Änkan, Kerstin, finns år 1724 noterad i Boviken tillsammans med en Ingeborg (född 1698), kanske en dotter. Gården i Östanbäck stod enligt Ulf Lundströms bok "Skellefteå socken 1650 – 1790" öde fram till 1727.

1728 förändras livet på nytt för familjen och de kan återförenas på gården i Östanbäck. Marta gifte sig nämligen det året med Jonas (Jon) Andersson Polack från Ostvik och de bosätter sig på gården. I husförhörlängderna senare återfinns både änkan Kerstin, dottern Ingeborg och söner Swän och Johan som bor tillsammans med sin syster Marta och hennes man Jonas och deras barn. Kerstin dog på gården år 1740. Ingeborg noteras som utflyttad år 1726. Johan flyttar till Källbomark år 1731 och blir bonde där. Om sonen Swän vet vi inget mera.

Marta och Jonas fick flera barn. Sonen Östen Jonsson, född 1732, blev den som övertog gården. Berättelsen om hur det gick för Östen och hans ättlingar är en egen historia som får berättas i ett annat sammanhang, för det är den äldsta sonen, Hans Jonsson, född 1730, som bär den här släkthistorien vidare. För ännu skickades västerbottniska soldater ut i krig, om än med längre mellanrum efter Stormaktstidens slut. Men vid mitten av 1750-talet var det dags igen, nu

i det s.k. Pommerska kriget. Men samtidigt hade nybyggesverksamheten inletts i Lappland och för att stimulera till nybyggen gavs femton års skattebefrielse och befrielse från krigstjänst. Säkert frestades den 25-åriga Hans Jonsson av möjligheten att slippa gå ut i krig mot att i stället dra in i landet som nybyggare.

Så kom det sig att Hans blev nybyggare nummer två i Glommersträsk. Det finns några olika noteringar om när han insynade sitt nybygge, men en tillförlitlig uppgift säger 1761, medan han i husförhörlängden noteras som utflyttad från Östanbäck först år 1763. De första åren gick han nog "ur askan i elden" för ur Glommersträsks historia noteras bland annat följande: "1769: Mycket lång och svår vinter. På midsommarafton var det snöstorm."

Hans var gift två gånger. Den andra hustrun hette Brita Olofsdotter. Hon kom också från Östanbäck, nr 14 – Årsgården. Hans och Brita fick flera barn. Den äldste sonen Jonas (född 1768) blev far till "Jon-Hansa paika", varav Erik (född 1805) var en. Erik, gift med Marta Karlsdotter från Jörn, fick bland annat sonen Johan – "Jan-Aischa". Denne Johan Eriksson-Forsberg var gift med Johanna (Frohm) från Kalvträsk och flyttade först till Tallberg i Malå och blev sedan jordbrukare i Klutmark. Bland Johans och Johannas barn fanns dottern Ida (född 1866). Ida gifte sig med Anders Lundqvist från Klutmark där paret levde som bönder. En av deras söner hette Knut Lundqvist och han var Illones morfar.

Vad är det nu för märkligt med den här historien?

Jag och Illone träffades i Göteborg när vi båda läste på lärarhögskolan. Vi gifte oss och hamnade först (1971) som lärare i Laisvall (Arjeplogs kommun). 1979 flyttade vi in på Östanbäck 6 (6:24) och köpte stället 1980. Det vi då visste var att från Östanbäck härstammar Illones far, farfar och ännu längre tillbaka. Men det fanns en annan sak som vi då inte visste.

Då, 1980, var det 217 år sedan Illones morfars morfars farfars far, Hans Jonsson, lämnade just Östanbäck 6 (Mois) och drog till Glommersträsk. Då, 1980, visste vi inte detta men med lite tips och "forskning" är släkthistorien nu känd och "cirkeln" slutet.

Men tillbaka till 1720-talet. För en tid sedan tittade jag i Ulf Lundström bok för att försöka ta reda på från vilken gård i Ostvik som Martas man Jonas Andersson (Polack) kom. Jag fann då att det var från Ostvik 11, ofta benämnd Viken. Men jag fann en sak till. Från Ostvik 11 flyttade också brodern Östen Andersson. Han bosatte sig på Östanbäck 9 och fick bland andra sonen Lars Östensson, kallad "Lars Eschtersa". Och från denne Lars kommer "Larssonsläkten" i Östanbäck, dit ju bland andra Illones far hör. Det betyder alltså att Illones mor och far på långt håll var släkt med varandra och att hon verkligen är djupt rotad i Östanbäck.

Fyra generationer: morfarsmor Ida, morfar Knut, mamma Maj-Britt och Illone

Hellgrens - från droskrörelse till företagskoncern!

”Från hästar och kreatur till taxi, bussar, lastbilar, gruskrossverk, jordbrukstraktorer, lasttraktorer, mobilkrantar, verkstäder, sågverk, resebyråer, husvagnar m.m.

Hellgrens koncern sysselsatte flera hundra personer i ett konglomerat. Ett företag som således verkade i ett flertal olika branscher och med långtradare över hela Sverige och busstrafiklinjer ända ner till Iran”.

Detta är baksidestexten på en nyutkommen bok med titeln ”Hellgrens Ostvik, 1885-1985”. En fascinerande bok om ett enastående familjeföretag med rötter i Ostvik. Med författarnas medgivande följer här ett avsnitt ur boken - om ett ganska tidigt skede i företagets historia....

1939 kom så Andra Världskriget

Det stoppade allt normalt arbete och utveckling. Bensinransonering och däckbrist följde. De däck som fanns skulle till stor del skickas in till det militära. Vår droskbil förlorade sina däck till Kronan och bilen pallades helt enkelt upp och ställdes i ett förråd hos Halvard Johansson.

1940-talet

Gengasen kom 1940. Ja, bensinen tog slut i nästan hela världen. Det blev att köra på gengas. Vi byggde om våra två lastbilar och bussen till gengas hos Bröderna Andersson i Kåge. ”Konan” de byggde var byggd av järn mot vanligtvis stål. Kortare livslängd men bättre effektivitet, beroende på att konan gick varmare.

Åkerierna gick ”bra” under kriget. Gengasbilarna var trots allt billiga i drift. Man kunde kra 40 km på en säck ved som kostade bara några kronor.

Det köptes hem en meters björkved, som apades ner till 50 mm längd för att sen klyva den till max 50 mm knubb. För detta arbete anställdes Ernst Hedlund och hans grabbar Henrik och Bengt samt Karl Erik Lundkvist. De hade 5 öre per hektoliter. Förtjänsten blev ca 1:- per dag, och tyvärr strök ett och annat finger med i huggningen. Vi

barn, även småpojkar, fick små yxor och möjlighet att hugga gengasved och tjäna lite pengar.

Ett speciellt gengashus byggdes upp vid sidan av bagarstugan. Efter något år fanns det en Kubbmaskin att tillgå i Kågedalen, som på ett snabbt och effektivt sätt högg veden i rätt storlek.

Petsamotrafiken

Kriget hade medfört att nästan all sjötrafik till och från Sverige hade stoppats. Men till Petsamo längst upp i Finland gick båttrafik.

’n Arthur var inte sen att vara med på detta. Han frågade om Torsten ville åka på detta uppdrag och fick också Per (Pelle) Lindkvist (senare droskägare och bilhandlare) intresserad. Även vå kusin Axel

(Axeljoncha) körde på Petsamo. Två 20-åringar och Axel, 30 år, som hade hunnit bo i Amerika i ett antal år och således var lite mer världsvan än dom andra.

När Torsten och Pelle kom upp till Petsamo i maj 1940 klockan 03.00 var det fullt solsken och ebb. Båten kunde således inte lägga till för att lossa sin last.

De hade mat med sig för tre dagar och alla chaufförer blev lite oroliga, då de inte visste hur lång tid det skulle ta. Och affärerna var stängda! Nä, det fanns inga affärer.

Mat ordnades så småningom; det blev Wasa knäckebröd utan smör eller pålägg. Men gott var det!

Vår bil Internationalen med sina 90 hk toppventilens var suverän. Lastbilarna lastade ca 5 ton. Många av de andra åkarna hade bara 60 hk.

På vägen såg de oändligt med hästkadaver. Och annat elände som att ryssarna hade spritt ut spik på långa vägsträckor och ingen gummiverkstad fanns att tillgå.

Tre driftiga bröder Jonsson från Skellefteå startade en däckverkstad i Haparanda. Jobbade dygnet runt och blev förmögna på den insatsen.

Det finns många historier och många böcker skrivna om Petsamotrafiken! Lasten bestod främst

Källa: Norrländsk Uppslagsbok 1995

av flygplansdelar, som svenska staten underlätit att inhandla. Bland annat vingar som fyra meter breda och då måste bilarna köra i konvoj. Möten med lastbilar medförde ofta stor dramatik. Vid ett tillfälle fick Thorsten och Pelle möte med en konvoj med 8 bilar, varför de helt sonika fick köra ned i diket. Hursomhelst, transporterna fungerade! Den svenska försvarsmakten hade såväl bensin som däck, vilket inte var fallet för den civila transportmarknaden.

Bilar

Nere vid ladugården tvättade vi lastbilarna. Orsaken var att det fanns mer vatten där, vatten som vi pumpade upp nerifrån bäcken. Pumphöjden var ca 5 meter mindre. Tage kan berätta om minnet av att tvätta och spola aggregaten som skedde nere vid ladugården. Det var Aron som var ansvarig för att spola gengasbilarnas kylare rena från det svarta sot som samlades i kyltankarna. Men Aron hade lärt av pappa Arthur att delegera, så han bad i detta fall Tage om att spola kyltankarna. Och till den historien hör att Tage, 6 år gam-

mal, körde upp en lastbil lite olovligt efter att ha tvättat bilen. Över byvägen! Bara 150 meter. Som vanligt gick det bra.

Ett annat arbete var att rundsmörja bilarna. De skulle smörjas efter sådär max 100 bil. Och eftersom det var ett krypjobb att ligga under bilarna, passade det bra för de små pojarna att göra det. Byte av olja i motorerna skulle också ske vid ca 100 mil. Idag byter man vid några tusen mils körning.

Bilarna med gengas som garagerades kördes upp på lutande plank. På så sätt rullades fordonen ut före start. Man skulle förvärma aggregaten ett antal minuter innan man kunde köra igång dessa. Ångorna var mycket giftiga och de som någon gång fått i sig för mycket gaser blev överkänsliga. Gengas försvann ganska snart efter kriget och en sak till; på den tiden fanns ingen glykol att ha i ylarvätskan, så på vintern kunde inte motorerna vara försedda med termostater mellan motor och kylare. Det gällde att snabbt få upp värmen och behålla den där. Stora fällar fick läggas över huven, det gick mestadels bra tack vare skickliga och ordentliga chaufförer. Inte att

förglömma att vi på den tiden hade ordentliga vintrar.

Att på vintern hålla vindrutorna rena från is var ett stort problem. Att ha kallt i hytten var en lösning, en annan variant var att kleta dit något dundermedel eller man drog slangar från motorn med varmluft, men det var inte lätt! Utvecklingen har gått framåt sen dess!

Däcken fortsatte att vara ett stort problem långt efter kriget. Bara på en resa till Byske kunde det vara upp till 5 punkteringar. Ett 900x20 däck kostade ca 200:- om man nu fick tag på ett. ”Bättre” var då svarta däck för ca 1 000 kr. Som var ganska vanligt!

Vid krigsslutet var lönen ca 1 kr/tim. En av våra chaufförer var ’n Bertil, ungarl förresten och förtjust i läskedrycker (Loranga), som då kostade 25 öre. För det fick han således arbeta 15 minuter, men det var det värt! Idag behöver en chaufför arbeta 1 till 2 minuter för detta.

Ps. Nästan i varje by hade man en läskedrycksfabrik. Nere vid bäckmynningen vid Storbäcken fanns Saft & Vattens fabrik!

Mjolktransporter

Mejerier byggdes upp i var och varannan by under början av 1900-talet. I Ostvik vid Brännträsket låg det där badhuset nu ligger. Det hade startat 1914 och var igång i 10 år. Det blev senare EM Lindgrens (Ostviks Snickerifabrik) första snickeri, som tyvärr brann ner strax efter inflyttningen.

I Byske byggdes det upp ett nytt mejeri av hög standard, som tog emot mjölk från hela Byske kommun. Dit körde vi mjölk från Ostvik och Östanbäck, som hade ungefär ca 50

Volvo LV 78, 1937 års modell

bönder per by. I många år hade vi körningen varannan vecka. Ingvar Lundkvist från Östanbäck hade andra delen.

Mjölkkrukorna i storleksordning 15 till 50 liter stod uppställda på mjölkbord längs vägarna.

Bertil Svensson var i många år chauffören och hjälplastare var det gott om. För att nämna några, Karl Erik Lundkvist, Ivar Lundkvist, Sture Hedlund, Arnold Asplund, Gunnar Viksten, Hasse Marklund, Aron, Hans, Gösta, Tage m.fl.

1967 var så Byske mejeris tid ute; den varade mellan 1942-1967. Det blev Skellefteå. Det blev Umeå. Till bilden av mejeriepoken kan tilläggas att det 2014 fanns två mjölkbönder i byarna Ostvik och Östanbäck, vars mjölk hämtas med tankbil. En speciell epok för lantbruket är förbi!

Vi lastade krukorna på flaket. På öppna flak. En chaufför som körde och en hjälplastare bak på flaket. Det var inte ovanligt med temperaturer ner mot minus 40, nere vid Storbäcken uppmättes till och med minus 46 grader, men med dubbla pälsar utanpå vinterkläderna var det inga problem!

Från mejeriet Byske, lastbil med släp, början av 1950-talet

Eftersom mjölkleveranserna varierade stort med årstiden kopplades ett släp till, när det behövdes mer plats.

Till mjölkkörningen hörde också att vi skulle betala ut pengar varje

månad - som vi fick från mejeriet - till bönderna. Vi fick således hem pengar i olika valörer från 1, 2 och 5 öringar till hundralappar, som skulle läggas i kuvert. Mamma Ida var den som hade ansvaret för detta. Hon var ju också den som skötte telefonpassningen. Det var sen upp till chaufförerna att dela ut kuverten till bönderna; många passade upp vid mjölkbordet. Om inte så var fallet satte chauffören fast kuvertet i mjölklocket.

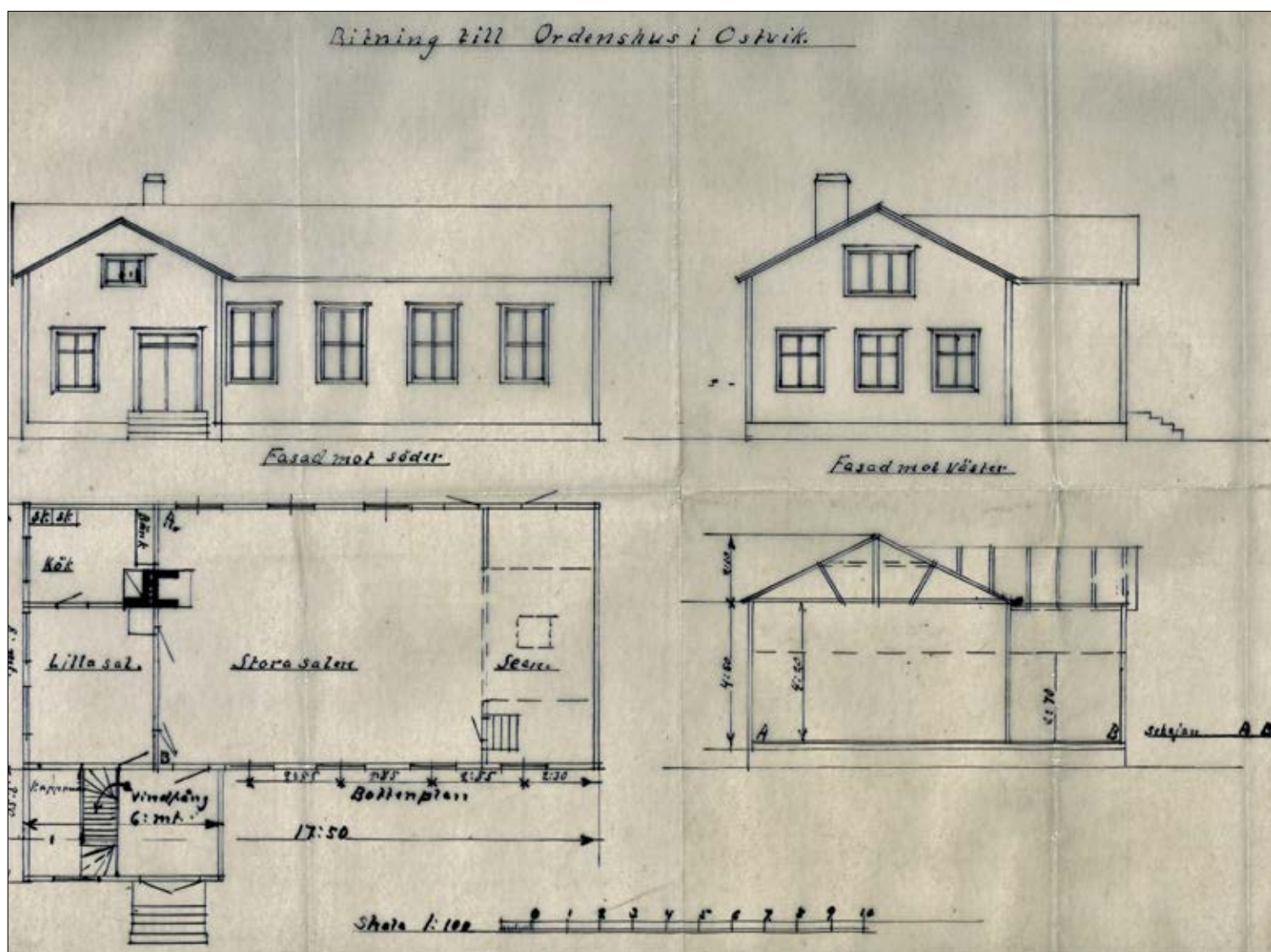
MARTHA HELLGREN
GÖSTA HELLGREN
TAGE HELLGREN

Göstas buss. Byggt på Volvo lastbilschassi 1934. 75 hk, Hägglunds kaross.

3. Ett sällsynt väldokumenterat bygge - ordenshuset i Ostvik!

Ja, IOGT-rörelsen har alltid varit nogga med såväl dokumentation som arkivering och det gäller inte minst bygget av ordenshuset i Ostvik i slutet av trettioalet, dvs. det som idag är Byagården. På Folkrörelsearkivets hyllor finns ett omfattande material kring detta, såväl ritningar som finansiering, byggkostnader och rapporter om byggets fortskridande. Vid Lokalhistoriska Dagar 2018 presenteras en del av detta. Här finns bara utrymme för en ovanligt vacker ritning!

På Forskarrum, Nordanå, kan man få hjälp att ta del av föreningsmaterial från bl.a. Ostvik och Östanbäck. Där finns också Skellefteå museums fotosamling från dessa byar. Välkommen på besök! Och förresten; Du kanske själv har nåt föreningsmaterial liggandes hemma, som borde tas till vara!

ELISABETH WIKLUND

Storbäcken

Foto: Margaretha Sene Karlsson

*Se program för Lokalhistoriska dagar 2018 på den lokalhistoriska portalen:
lokalhistoriaskelleftea.se*

Pris 60 kr

Skelleftebygden